

Πολλά πρώην στελέχη και μέλη του ΣΥΡΙΖΑ, «πέφτουν από τα σύννεφα» με την άσκηση από μεριάς της κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ-ΑΝΕΛ μιας επιθετικής νεοφιλελεύθερης πολιτικής. Πώς και συνέβη αυτό από μεριάς ενός «αριστερού ριζοσπαστικού κοινωνικού-πολιτικού μετώπου», στο οποίο συνέβαλαν καθοριστικά στη συγκρότησή του; Η εύκολη όσο και εντελώς ρηχή πολιτική εξήγηση μιλάει για **αιφνίδια «μετάλλαξη»** ή/και για «προδοσία» της ηγεσίας του. Η **πολιτική αμηχανία** και αδυναμία (ή/και άρνηση) εμβάθυνσης, καλύπτεται από την επιθετικότητα των χαρακτηρισμών και των προσωπικών αντιπαραθέσεων.

Αναμφίβολα η ηγεσία του Τσίπρα και ψέματα είπε και αριστοτεχνική διαχείριση έκανε στη διαδρομή από την «αντιμνημονιακή» δημαγωγία στην ανοιχτή **νεοφιλελεύθερη ευρω-ενωσιακή πολιτική**. Έχουν επομένως δικαίωμα, πρωτίστως όσοι επένδυσαν σε αυτόν, να σέρνουν τα εξ αμάξης. Το πρόβλημα όμως είναι **δομικό** και αφορά τον πυρήνα της πολιτικής στρατηγικής της «μεταρρυθμιστικής» και τελικά συστημικής αριστεράς. Σχετίζεται με την αδιέξοδη (και με τεράστιο κόστος για τα εργατικά συμφέροντα) αναζήτηση ενός νέου **«κοινωνικού συμβολαίου»** εντός του καπιταλισμού και μάλιστα στη σημερινή φονική, ολοκληρωτική εκδοχή του, σε εποχή κρίσης και ολοκληρώσεων.

Χωρίς αυτή τη συζήτηση, ο δρόμος θα μένει ανοιχτός για μια θνησιγενή επαναφορά μιας **«στρατηγικής ΣΥΡΙΖΑ, χωρίς το ΣΥΡΙΖΑ»**, που θα αποτελεί την ταφόπλακα στο ήδη υπάρχον πλήγμα στην αναζήτηση μιας εναλλακτικής στην καπιταλιστική και ευρω-ενωσιακή βαρβαρότητα.

Αν πρόδωσε ο Τσίπρας και ο Δραγασάκης, τι θα έλεγε αλήθεια κανείς για τον **Ευκλείδη Τσακαλώτο,** στέλεχος της πάλαι ποτέ αριστερής **ομάδας των 53**;

(Ανα)δημοσιεύουμε σήμερα ένα **κοινό άρθρο των Ε. Τσακαλώτου-Γ. Στουρνάρα** από τον Δεκέμβρη του 1992, με τον εύγλωττο τίτλο **«Η έννοια της συναίνεσης στην οικονομική θεωρία και πολιτική. Ορισμένες προτάσεις για την Ελληνική οικονομία».** Ακόμη και η διαγώνια ανάγνωση του άρθρου, δεν οδηγεί στο απόφθεγμα «πού ‘σαι νιότη που ‘λεγες πως θα γινόμουν άλλος», καθότι τα συμπεράσματα του κειμένου είναι απολύτως σαφή, ειλικρινή και προσανατολισμένα στην τεκμηρίωση της εφαρμογής νεοφιλελεύθερων πολιτικών αλλά …με συναίνεση, αυτό που θα λέγαμε **σοσιαλφιλελευθερισμό.**

Αυτή η **αγαστή χρόνια συνεργασία** (επαγγελματική, επιστημονική, πολιτική) του σημερινού Υπουργού Οικονομικών του ΣΥΡΙΖΑ και του σημερινού Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας και στυλοβάτη των μνημονίων ΝΔ-ΠΑΣΟΚ, έχει τη σημασία της.

Σε συμβολικό επίπεδο, έρχεται σε **καταφανή αντίθεση** με την αστεία προσπάθεια διαμόρφωσης ενός **διπολικού σκηνικού** αντιπαράθεσης «δύο διαφορετικών κόσμων», που επιχειρούν εναγώνια να στήσουν οι ηγεσίες ΣΥΡΙΖΑ και ΝΔ. Η αλήθεια, δύσκολα κρύβεται. Ο «κοινωνικά ευαίσθητος» ΣΥΡΙΖΑ, εφαρμόζει νεοφιλελεύθερη πολιτική και αυτή δεν είναι προνόμιο της ΝΔ. Το δήθεν ενδιαφέρον της νεοφιλελεύθερης ΝΔ για την «παραγωγική Ελλάδα», που διαλύει το αχρείαστο «τρίτο μνημόνιο» του ΣΥΡΙΖΑ, γίνεται σκόνη από την πραγματικότητα όχι μόνο της εφαρμογής των δύο προηγούμενων μνημονίων από κυβερνήσεις ΝΔ-ΠΑΣΟΚ, αλλά και από την υποστήριξη και του τρίτου μνημονίου από τη ΝΔ (και από ΠΑΣΟΚ, ΠΟΤΑΜΙ), το καλοκαίρι, όταν προς ώρας ο ΣΥΡΙΖΑ «κουτσάθηκε».

Το σημαντικότερο όμως είναι να δούμε το **κοινό πολιτικό-θεωρητικό υπόδειγμα οικονομικής πολιτικής**, στο οποίο αναπόφευκτα συγκλίνουν (χωρίς να λείπουν οι αντιπαραθέσεις) των κλασικών νεοφιλελεύθερων αντιλήψεων και των νέο-κεϋνσιανών διαχειριστικών προτάσεων.

Επανερχόμενοι στο κοινό άρθρο, έχει σημασία να δούμε τους στόχους που αυτό θέτει εισαγωγικά:

«Να δώσουμε, χρησιμοποιώντας ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, μια θεωρητική – οικονομική ερμηνεία των εννοιών συναίνεση – σύγκρουση. (...) Ειδικότερα, ***εξετάζουμε αν η συναίνεση και η συνεργασία μεταξύ αντιτιθεμένων ομάδων συμφερόντων είναι πιθανότερη από την ασυμφωνία και τη σύγκρουση*** *και γιατί. (...) Να εξετάσουμε τις δυνατότητες συναινετικών λύσεων στα βασικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας».*

Προσπερνώντας τα μαθήματα οικονομίας με τα οποία θα γελούσε και πρωτοετής οικονομικής σχολής, ας προσέξουμε το «θεωρητικό» συμπέρασμα:

«Από τα παραπάνω θεωρητικά (...) επιχειρήματα προκύπτει ότι το ***αυξημένο όφελος από τη συνεργασία και τη συναίνεση*** *μεταξύ «αντιπάλων» ομάδων συμφερόντων σε σύγκριση με το όφελος ή τη ζημία που συνδέονται με την έλλειψη συμφωνίας, προεξοφλεί, κάτω από την υπόθεση της ορθολογικής συμπεριφοράς, την* ***τάση για συναίνεση και συνεργασία****. Προκύπτει, όμως, επίσης ότι η* ***μυωπική συμπεριφορά*** *(με την έννοια της άγνοιας ή της υποτίμησης της δύναμης των άλλων), η έλλειψη δυνατότητας επικοινωνίας των*

αντιτιθέμενων πλευρών ή ακόμα η έλλειψη δυνατότητας ελέγχου και επαλήθευσης της τήρησης ενδεχόμενων συμφωνιών, μπορεί να οδηγήσει σε υπαναχώρηση και σύγκρουση»

Συμπέρασμα: Λύση σε όλα τα θέματα η "συναίνεση και συνεργασία" μεταξύ κεφαλαίου και εργατικής τάξης. Αν κάποιος είναι «μύωπας» και δε το βλέπει αυτό, τότε υπάρχει ο κίνδυνος της «σύγκρουσης».

Με αυτή την αφετηρία, οι συγγραφείς κάνουν κριτική στο νεοφιλελευθερισμό ότι επιδιώκει «περιοριστική οικονομική πολιτική χωρίς την αναγκαία συναίνεση», για να καταλήξουν φυσικά στη σοφή **λύση του «μίγματος»,** δηλαδή στο **νεοφιλελευθερισμό …με συναίνεση** ή αλλιώς στον τετραγωνισμό του κύκλου, πάνω στην συντριβή του κόσμου της εργασίας.

Σε αυτό το θεωρητικό πλαίσιο, το **πολιτικό «δια ταύτα»** σε ό,τι αφορά την Ελλάδα και την οικονομία της, είναι σαφές όσο και **κατάμαυρο**.

Σε συνέχεια μιας εκ των βασικών διαπιστώσεων του κειμένου Τσακαλώτου-Στουρνάρα ότι:

«Από το 1975 και μετά, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών ήταν, κατά κανόνα, υψηλότερες των αυξήσεων της παραγωγικότητας. Οι μισθολογικές αυξήσεις στηρίζονταν ουσιαστικά στην εισοδηματική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, η οποία διαμορφωνόταν με βάση τον ''πολιτικό κύκλο''»,

διατυπώνονται οι **βασικοί πολιτικοί στόχοι** μιας νέας οικονομικής πολιτικής. Κάτω από το καπέλο ενός «νέου κοινωνικού συμβολαίου» με στόχο τη συναίνεση, να ποιοι είναι οι δύο πρώτοι πολιτικοί στόχοι:

*«α. Ο υπό όρους **περιορισμός των μισθολογικών απαιτήσεων**: η εισοδηματική πολιτική πρέπει να αποβλέπει στη (μέση) αύξηση των πραγματικών αμοιβών **με ρυθμό που υπολείπεται της αύξησης της μέσης παραγωγικότητας** της οικονομίας. Έκτακτες περιπτώσεις (π.χ., μια σημαντική αύξηση της τιμής του πετρελαίου) μπορεί να αντιμετωπιστεί ακόμη και με **μείωση των πραγματικών αμοιβών.** Οι όροι κάτω από τους οποίους οι εργαζόμενοι μπορεί να συζητήσουν την άσκηση μιας εισοδηματικής πολιτικής του είδους που περιγράφτηκε σε μεσο-πρόθεσμη βάση, αποτελούν τα λοιπά στοιχεία του κοινωνικού συμβολαίου, που μπορεί να είναι τα εξής:*

*β.η **διεύρυνση της φορολογικής βάσης** της οικονομίας (πάταξη φοροδιαφυγής) με τη φορολόγηση των φυσικών και νομικών προσώπων που σήμερα, νόμιμα ή παράνομα,*

φοροδιαφεύγουν»

Ό,τι δηλαδή αποτελεί βασικό κορμό των προγραμμάτων καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης που ονομάστηκαν εύηχα «προγράμματα δημοσιονομικής προσαρμογής» και στα Ελληνικά «μνημόνια»...

Στη συνέχεια παρατίθεται ολόκληρο το άρθρο

Η έννοια της συναίνεσης στην οικονομική θεωρία και πολιτική. Ορισμένες προτάσεις για την Ελληνική οικονομία

Γιάννης Στουρνάρας [1] και Ευκλείδης Τσακαλώτος [2]

1. ***Εισαγωγή***

Η έννοια της συναίνεσης συνδέεται με τη συμφωνία, τη συνεργασία, το συντονισμό και την αποδοχή. Η έλλειψη συναίνεσης είναι ενδεχόμενο να οδηγήσει σε αντιπαράθεση και, τελικά, σε σύγκρουση.

Οι έννοιες αυτές χαρακτηρίζουν σε μεγάλο βαθμό τη σύγχρονη κοινωνία, όπου οργανωμένες ομάδες συμφερόντων με επιρροή επιδιώκουν να επιτύχουν τους στόχους τους. Οι κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις μπορούν να χαρακτηριστούν σαν επαναλαμβανόμενες διαδικασίες διαπραγμάτευσης μεταξύ ισχυρών ομάδων συμφερόντων, σύναψης συμμαχιών, συμφωνιών ή διαφωνιών, υπαναχωρήσεων, συγκρούσεων, νέων διαπραγματεύσεων και ούτω καθ' εξής.

Στο άρθρο αυτό επιδιώκουμε τρία πράγματα:

α) Να δώσουμε, χρησιμοποιώντας ένα υψηλό επίπεδο αφαίρεσης, μια θεωρητική – οικονομική ερμηνεία των εννοιών συναίνεση – σύγκρουση.

Αυτό γίνεται με την, κατά το δυνατόν απλούστερη, χρήση ορισμένων βασικών αναλυτικών επιχειρημάτων. Ειδικότερα, εξετάζουμε αν η συναίνεση και η συνεργασία μεταξύ αντιτιθεμένων ομάδων συμφερόντων είναι πιθανότερη από την ασυμφωνία και τη σύγκρουση και γιατί.

β) Να αναφερθούμε στα συμπεράσματα της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας σχετικά με τις βασικές αιτίες των οικονομικών προβλημάτων και τους περιορισμούς που ανακύπτουν στην εξεύρεση συναινετικών λύσεων. Τα συμπεράσματα αυτά είναι, όπως θα δούμε, συνεπή με τις θεωρητικές έννοιες που αναπτύσσονται προηγούμενα, τις οποίες έννοιες συγκεκριμενοποιούν στα δεδομένα κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια.

γ) Να εξετάσουμε τις δυνατότητες συναινετικών λύσεων στα βασικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας.

2. ***«Συναίνεση» και «Σύγκρουση» στη σύγχρονη οικονομική θεωρία***

Η οικονομική θεωρία χρησιμοποιεί υποδείγματα, δηλαδή πολύ απλουστευμένες απεικονίσεις οικονομικών αλληλεξαρτήσεων, προκειμένου να αναλύσει σύνθετα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα.

Οι έννοιες «συναίνεση», «σύγκρουση», «διαπραγμάτευση» δεν έχουν νόημα στο υπόδειγμα του τέλειου ανταγωνισμού, αφού προϋποθέτουν την ύπαρξη δύναμης και επιρροής. Το απλούστερο οικονομικό υπόδειγμα που επιτρέπει την ανάλυση των εννοιών αυτών είναι το υπόδειγμα του διμερούς μονοπωλίου (δες, π.χ. Braff (1969), Waterson (1984).

Στο διμερές μονοπώλιο αντιπαρατίθενται δύο συλλογικοί φορείς. Θα υποθέσουμε ότι οι φορείς αυτοί είναι μια εργατική συνομοσπονδία και ένας σύνδεσμος βιομηχάνων. Το υποθετικό αυτό παράδειγμα δεν είναι τυχαίο, αφού η συγκεκριμένη «αντιπαράθεση» είναι από τις πλέον χαρακτηριστικές στις σύγχρονες οικονομίες.

Η εργατική συνομοσπονδία υποτίθεται ότι είναι μονοπωλητής της προσφοράς εργασίας, ενώ ο σύνδεσμος βιομηχάνων είναι ο μόνος αγοραστής (μονοαγοραστής) της εργασίας. Επιπλέον, ο σύνδεσμος βιομηχάνων έχει, χωρίς αυτό να είναι απαραίτητο στοιχείο στην ανάλυση, μονοπωλιακή ή ολιγοπωλιακή δύναμη στην αγορά προϊόντος.
Η αγορά εργασίας αναλύεται στο Διάγραμμα 1. Η γραμμή ΟΚπ είναι η καμπύλη προσφοράς εργασίας, η γραμμή ΟΚΣα είναι η καμπύλη οριακού κόστους του συντελεστή «εργασία» για τον αγοραστή της εργασίας (που, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι ο σύνδεσμος βιομηχάνων), ενώ η γραμμή ΟΑΠα είναι η καμπύλη ζήτησης εργασίας. Η γραμμή ΟΑΠα έχει μεγαλύτερη κλίση από τη γραμμή ΟΠΑ που παριστάνει την καμπύλη της αξίας του οριακού προϊόντος της εργασίας

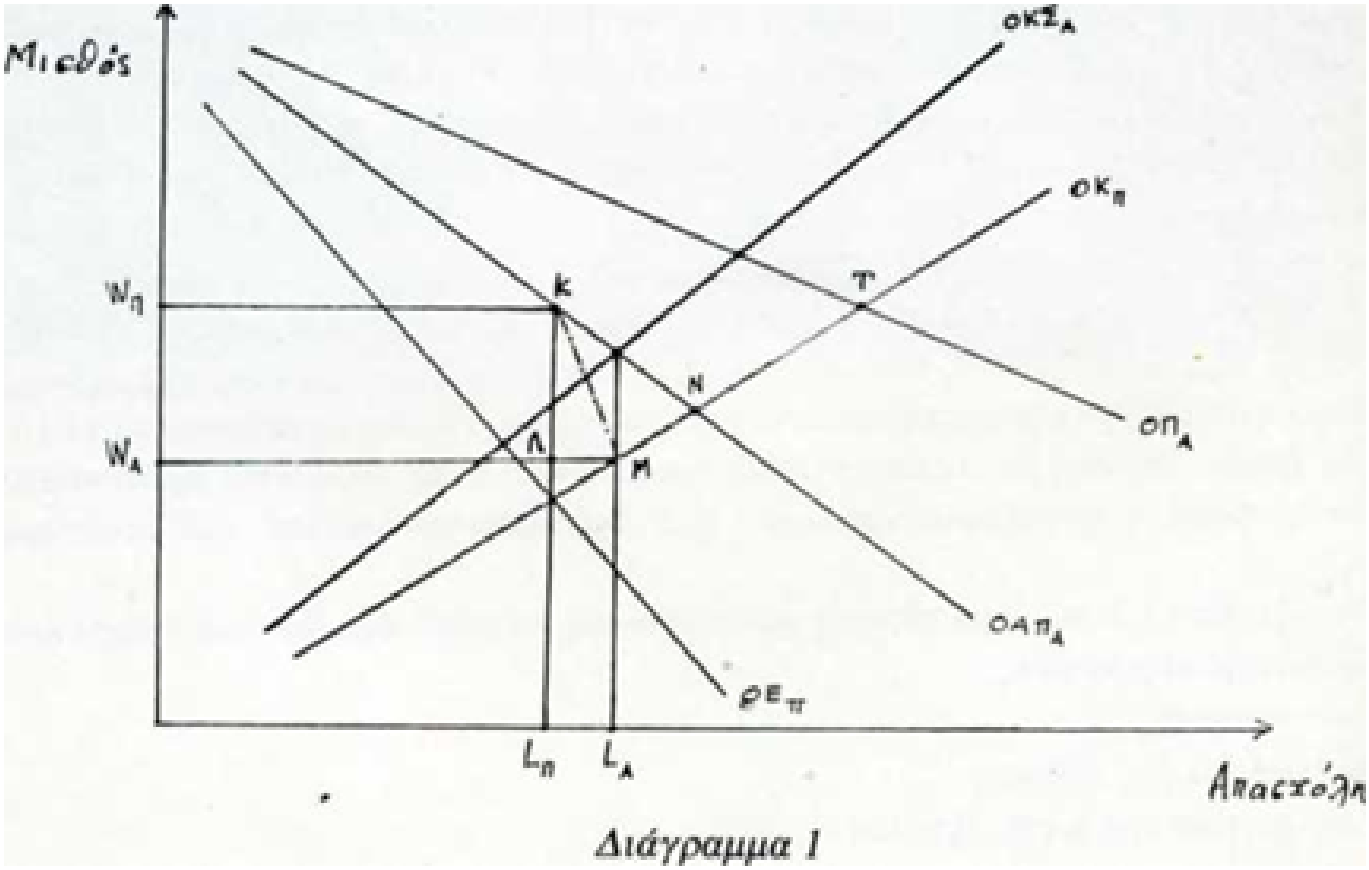

Διάγραμμα 1

κάτω από ανταγωνιστικές συνθήκες, αντανακλώντας την υπόθεση της μονοπωλιακής δύναμης του συνδέσμου βιομηχάνων στην αγορά προϊόντος. Τέλος, η γραμμή ΟΕπ είναι η καμπύλη οριακού εσόδου του πωλητή της εργασίας (δηλ., της εργατικής συνομοσπονδίας), δεδομένου ότι η καμπύλη ζήτησης εργασίας είναι η γραμμή ΟΑΠα.

Υποθέτοντας ότι κάθε ένας από τους δύο φορείς που αντιπαρατίθενται στην αγορά εργασίας προσπαθεί να μεγιστοποιήσει το ίδιο όφελός του, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη αγορά στερείται σημείου ισορροπίας. Πράγματι, χρησιμοποιώντας τα γνωστά αναλυτικά επιχειρήματα, προκύπτει ότι η εργατική συνομοσπονδία επιθυμεί να προσφέρει LΠ ποσότητες απασχόλησης στο μισθό WΠ, ενώ ο σύνδεσμος βιομηχάνων επιθυμεί να αγοράσει La ποσότητες εργασίας στο μισθό Wa. Κατά πόσο η αγορά εργασίας θα καταλήξει σε αποτέλεσμα που είναι πλησιέστερα στο σημείο Κ (που προτιμά η εργατική συνομοσπονδία) ή στο σημείο Μ (που προτιμά ο σύνδεσμος βιομηχάνων) εξαρτάται από παράγοντες που σχετίζονται με τη διαπραγματευτική ισχύ των δύο αυτών φορέων. Οποιοδήποτε όμως σημείο

κατάληξης στο τμήμα ΚΜ, είναι σημείο *ασταθούς* ισορροπίας, αφού ο ένας φορέας συνεχώς θα επιθυμεί τη μετάβαση στο σημείο Κ και ο άλλος στο σημείο Μ. *Δεν μπορεί λοιπόν, με τις υποθέσεις που χρησιμοποιήθηκαν, να υπάρξει σημείο συμφωνίας (συναίνεσης) μεταξύ των δύο φορέων.*

Γιατί όμως συμβαίνει αυτό; Η απάντηση είναι απλή: γιατί υποθέτουμε ότι οι δύο φορείς μεγιστοποιούν το ίδιο όφελός τους, *αγνοώντας* το συμφέρον του άλλου φορέα, ο οποίος έχει ανάλογη οικονομική δύναμη και συμπεριφορά. *Ο συνδυασμός λοιπόν συμμετρικής οικονομικής δύναμης και μυωπικής συμπεριφοράς οδηγεί σε έλλειψη Συμφωνίας και αστάθεια.*

Το παραπάνω συμπέρασμα αλλάζει δραματικά εάν οι δύο φορείς αντιληφθούν την αλληλεξάρτησή τους και υιοθετήσουν στάση συνεργασίας.

Πράγματι, εάν υποθέσουμε ότι οι δύο φορείς συνεργάζονται με σκοπό να μεγιστοποιήσουν το *άθροισμα* του οφέλους τους, θα επιλέξουν το σημείο Ν. Το σημείο Ν είναι πιο «επιθυμητό» από τα σημεία Κ και Μ τόσο για τους δύο φορείς *αθροιστικά* όσο και για όλη την οικονομία, αφού βρίσκεται πλησιέστερα στο «άριστο» σημείο ισορροπίας, Τ. Είναι όμως το Ν σημείο *διατηρήσιμης* ισορροπίας; Είναι προφανές ότι για να τηρηθεί η συμφωνία στο σημείο Ν, πρέπει ο κάθε φορέας να μην καταλήξει να έχει μικρότερο όφελος από αυτό που θα είχε στη χειρότερη γι' αυτόν περίπτωση από τη μη ύπαρξη συμφωνίας. Δηλαδή από το όφελος που καθορίζεται στο σημείο Κ για το σύνδεσμο βιομηχάνων και στο σημείο Μ για την εργατική συνομοσπονδία.

Μπορεί να λεχθεί ότι το ερώτημα αυτό βρίσκεται, με θεωρητική βέβαια απλούστευση, στο επίκεντρο της κάθε αντιπαράθεσης και διαπραγμάτευσης στη σύγχρονη οικονομία. Πιο απλά, το ίδιο ερώτημα μπορεί να διατυπωθεί ως εξής: Ας υποτεθεί ότι δύο φορείς που αντιπαρατίθενται 'εντοπίζουν μια κατάσταση πραγμάτων (σημείο ισορροπίας) που, αθροιστικά, παρέχει μεγαλύτερο όφελος (κέρδος) και στους δύο σε σχέση με την κατάσταση μη συμφωνίας. *Πώς θα μοιραστεί το επιπλέον όφελος που προκύπτει από τη μετάβαση στο νέο σημείο ισορροπίας;*

Η απάντηση στο ερώτημα αυτό καθώς και ο τρόπος προσέγγισης του νέου σημείου ισορροπίας δόθηκε, σε θεωρητικό πάντα επίπεδο, με την ανάπτυξη και εξέλιξη της θεωρίας των παιγνίων (δες, μεταξύ άλλων, Harsanyi (1977), Shubik (1982).

3. ***Διαπραγμάτευση, συναίνεση και σύγκρουση στη θεωρία παιγνίων***

Χαρακτηριστικό γνώρισμα της θεωρίας των παιγνίων είναι η πολλαπλότητα τόσο των εναλλακτικών προσεγγίσεων όσο και των λύσεων που μπορεί να υπάρξουν σε μια κατάσταση (παίγνιο) αντιπαράθεσης, ανάλογα με το «εξωτερικό» περιβάλλον (δηλαδή τις συνθήκες πληροφόρησης, μεταβιβαστικών πληρωμών, ελέγχου της ενδεχόμενης συμφωνίας κ.λπ.).

Πιστεύουμε ότι η καταλληλότερη προσέγγιση στο συγκεκριμένο πρόβλημα αντιπαράθεσης και διαπραγμάτευσης είναι αυτή του Nash (1950).

Χωρίς να υπεισέλθουμε σε τεχνικές λεπτομέρειες, η ουσία της συναινετικής λύσης που πρότεινε ο Nash είναι η εξής: «Σε σχέση με την κατάσταση μη συμφωνίας (σύγκρουσης) και το αντίστοιχο όφελος (ή τη ζημία) που συνδέεται με αυτή, οι δύο αντιπαρατιθέμενοι φορείς θα μοιράσουν ανάλογα το όφελος που συνδέεται με τη νέα κατάσταση ισορροπίας». Στην ειδική μάλιστα περίπτωση που υπάρχει πλήρης συμμετρία στα χαρακτηριστικά διαπραγματευτικά στοιχεία των δύο φορέων (όταν δηλαδή το όφελος ή η ζημία από τη μη συμφωνία είναι ιδίου μεγέθους και για τους δύο φορείς), η λύση είναι ακόμα απλούστερη: το επιπλέον όφελος μοιράζεται ακριβώς στα δύο.

Οι δύο αυτές λύσεις απεικονίζονται στα Διαγράμματα 2 και 3. Και στα δύο διαγράμματα οι κοίλες καμπύλες (ΑΝΒ και ΓΝ’Δ) μαζί με τους άξονες περικλείουν την «περιοχή» των εφικτών αποτελεσμάτων στο Χώρο των ωφελειών (U_1, U_2). Το Διάγραμμα 2 αντανακλά ένα συμμετρικό παίγνιο ενώ το Διάγραμμα 3 ένα μη συμμετρικό παίγνιο. Το σημείο Π στο Διάγραμμα 2 (και το σημείο Σ στο Διάγραμμα 3) είναι το σημείο μη συμφωνίας (σύγκρουσης) με τα αντίστοιχα οφέλη.
Η θεωρία του Nash προβλέπει ότι στην περίπτωση του Διαγράμματος 2.

Οι δύο αντιτιθέμενοι φορείς θα συμφωνήσουν στο σημείο Ν, ενώ στην περίπτωση του Διαγράμματος 3 στο σημείο Ν’.

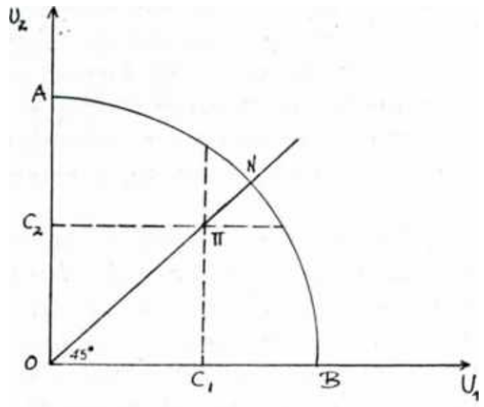

Διάγραμμα 2.

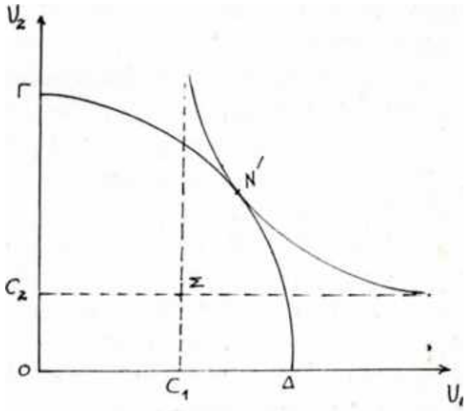

Διάγραμμα 3.

Η θεωρία της συναινετικής λύσης του Nash προβλέπει λοιπόν ότι οι δύο φορείς *θα συμφωνήσουν σε* ένα σημείο που βρίσκεται *επί* της καμπύλης των εφικτών αποτελεσμάτων (δηλαδή το σημείο συμφωνίας υπακούει -εύλογα άλλωστε- στην αρχή της συνολικής αποτελεσματικότητας).

Επιπλέον, προβλέπει ότι το σημείο τελικής συμφωνίας είναι τέτοιο ώστε τα οφέλη μοιράζονται εξίσου σε σχέση με αυτά του σημείου σύγκρουσης.

Η παραπάνω θεωρία, η οποία ισχύει και μεταξύ περισσοτέρων των δύο φορέων, προβλέπει το τελικό σημείο συμφωνίας των δύο αντιτιθεμένων πλευρών, χωρίς να εξηγεί όμως τον τρόπο που θα φτάσουν στο σημείο αυτό. Σε πιο πολύπλοκα παίγνια που βρίσκονται πλησιέστερα στην πραγματικότητα, οι διαπραγματεύσεις γίνονται βήμα προς βήμα και οι αντιτιθέμενες πλευρές μπορεί να κάνουν αμοιβαίες υποχωρήσεις ή να επιμένουν στις αρχικές τους θέσεις ή, τέλος, να μπλοφάρουν υπολογίζοντας τις αντιδράσεις των αντιπάλων. Ένα υπόδειγμα διαπραγμάτευσης με αυτά τα στοιχεία αναλύθηκε στην βιβλιογραφία από τον Zeuthen (1930). Σύμφωνα με την αρχή του Zeuthen, σε κάθε στάδιο διαπραγμάτευσης προβλέπεται να γίνονται μικρές ή μεγάλες παραχωρήσεις από την πλευρά εκείνη η οποία αισθάνεται το μεγαλύτερο ρίσκο από μία ενδεχόμενη σύγκρουση (ρήξη). Σε περίπτωση που το (υποκειμενικό) ρίσκο είναι το ίδιο και για τις δύο πλευρές, και οι δύο πλευρές προβλέπεται να κάνουν παραχωρήσεις.

Ένα πολύ σημαντικό αποτέλεσμα της θεωρίας παιγνίων είναι ότι μία διαπραγμάτευση που

ικανοποιεί την αρχή του Zeuthen συγκλίνει σταδιακά στο σημείο συναινετικής συμφωνίας που προβλέπει η θεωρία της συναινετικής λύσης του Nash (δες Harsanyi (1977), σελίδα 153).

Από τα παραπάνω θεωρητικά (και υπερβολικά απλοποιημένα) επιχειρήματα προκύπτει ότι το αυξημένο όφελος από τη συνεργασία και τη συναίνεση μεταξύ «αντιπάλων» ομάδων συμφερόντων σε σύγκριση με το όφελος ή τη ζημία που συνδέονται με την έλλειψη συμφωνίας, προεξοφλεί, κάτω από την υπόθεση της ορθολογικής συμπεριφοράς, την τάση για συναίνεση και συνεργασία. Προκύπτει, όμως, επίσης ότι η μυωπική συμπεριφορά (με την έννοια της άγνοιας ή της υποτίμησης της δύναμης των άλλων), η έλλειψη δυνατότητας επικοινωνίας των αντιτιθέμενων πλευρών ή ακόμα η έλλειψη δυνατότητας ελέγχου και επαλήθευσης της τήρησης ενδεχόμενων συμφωνιών, μπορεί να οδηγήσει σε υπαναχώρηση και σύγκρουση. Τις περισσότερες φορές, η υλοποίηση μιας αμοιβαία επωφελούς συναινετικής λύσης είναι δυνατή μόνο κάτω από αμοιβαίες υποχωρήσεις. Εάν δεν υπάρχει μηχανισμός που να εξασφαλίζει και στις δύο αντιτιθέμενες πλευρές ότι η άλλη πλευρά θα τηρήσει τις υποχρεώσεις της από τη συμφωνία, είναι πιθανό ότι η συμφωνία θα καταρρεύσει. Αυτό βέβαια δεν αποκλείει την επαναδιαπραγμάτευση και τη νέα συμφωνία: πολλές φορές η σύγκρουση και το κόστος που συνδέεται με αυτή οδηγεί τις αντιτιθέμενες πλευρές στην αναζήτηση νέας, συναινετικής λύσης. Στην περίπτωση όμως αυτή και οι δύο πλευρές θα έχουν υποστεί το, έστω και παροδικό, κόστος της σύγκρουσης.

Τα παραπάνω γενικά συμπεράσματα της θεωρίας των παιγνίων ισχύουν και ερμηνεύουν σύνθετα οικονομικά και κοινωνικά φαινόμενα. Για να αποκτήσουν όμως πρακτική ισχύ, πρέπει το πλαίσιο της ανάλυσης να είναι αρκετά εξειδικευμένο με αναφορά σε συγκεκριμένα οικονομικά προβλήματα και σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες.

Θα μπορούσαμε στο στάδιο αυτό να περιγράψουμε τα τρέχοντα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και, χρησιμοποιώντας τα αναλυτικά εργαλεία που αναφέραμε προηγούμενα, να καταλήξουμε σε συμπεράσματα σχετικά με τη δυνατότητα ύπαρξης συναινετικής λύσης σ' αυτά. Θεωρούμε, όμως, περισσότερο σκόπιμο να αναφερθούμε πρώτα σε μία άλλη προσέγγιση που αντιστοιχεί σε ένα χαμηλότερο επίπεδο αφαίρεσης: αυτή της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας. Η σκοπιμότητα αυτής της αναφοράς είναι οι εξής:

Η ανάλυση του προβλήματος του διμερούς μονοπωλίου που αναφέραμε στην αρχή καθώς και η προσέγγιση της θεωρίας των παιγνίων στηρίζονται στην υπόθεση της ύπαρξης ομάδων συμφερόντων με διαπραγματευτική ισχύ, που επιδιώκουν τη μεγιστοποίηση του οφέλους τους.

Αντίστοιχα, η σύγχρονη πολιτική οικονομία θεωρεί τη διαμάχη ομάδων συμφερόντων για τη διανομή του εισοδήματος σαν την αιτία των σύγχρονων οικονομικών προβλημάτων (Rowthorn, 1980). Μεθοδολογικά λοιπόν, οι υποθέσεις των δύο προσεγγίσεων είναι σχεδόν ταυτόσημες, αν και τα αναλυτικά εργαλεία τους διαφέρουν. Σχεδόν ταυτόσημες είναι και οι «λύσεις» που προτείνονται από τις δύο αυτές προσεγγίσεις, αν και διατυπωμένες σε διαφορετική γλώσσα: Στη θεωρία των παιγνίων η άριστη λύση είναι η συναινετική προσέγγιση του Nash που αναφέραμε προηγούμενα, στη δε σύγχρονη πολιτική οικονομία είναι η «πολιτική ανταλλαγή» και το «κοινωνικό συμβόλαιο» (Regini, 1984). Πέρα όμως από τις ομοιότητες των δύο προσεγγίσεων, αυτή της σύγχρονης πολιτικής οικονομίας είναι περισσότερο εξειδικευμένη ως προς τις προτεινόμενες λύσεις σε προβλήματα οικονομικής πολιτικής.

Είναι σκόπιμο λοιπόν να αναφερθούμε στην προσέγγιση αυτή και στις προτάσεις οικονομικής πολιτικής που απορρέουν από αυτή.

Αυτό γίνεται στην επόμενη ενότητα, μέσα από μία πολύ σύντομη αναδρομή στην πρόσφατη ιστορία της ανάπτυξης πολιτικοοικονομικών ιδεολογικών ρευμάτων και την εφαρμογή τους στην οικονομική πολιτική.

4.Συναίνεση και σύγκρουση στην πολιτική οικονομία και την οικονομική πολιτική

Η έννοια της συναίνεσης στο χώρο της πολιτικής οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής συνδέεται με την ανάπτυξη της σοσιαλδημοκρατίας και των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων στη Δυτική Ευρώπη. Με τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης και πάλι, θα διακρίνουμε δύο σοσιαλδημοκρατικά ιδεολογικά ρεύματα, το συντηρητικό και το ριζοσπαστικό. Για μία λεπτομερή ανάλυση των ρευμάτων αυτών, δες Τσακαλώτος (1990). Εδώ θα περιοριστούμε σε ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά τους στοιχεία, δίνοντας έμφαση στην οικονομική διάσταση.

4α. Το συντηρητικό σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο

Το συντηρητικό σοσιαλδημοκρατικό ρεύμα, με πρώτο ουσιαστικό θεωρητικό εκπρόσωπο τον Bernstein, ολοκληρώθηκε με την υιοθέτηση των θεωριών του Keynes για την αναγκαιότητα διαχείρισης της συνολικής ζήτησης στην οικονομία και την ανάπτυξη του κράτους – πρόνοιας. Σύμφωνα με τον Durbin (1984): «…. η αύξηση των κοινωνικών δαπανών εξασφαλίζει την κοινωνική δικαιοσύνη και η πολιτική διαχείρισης της ζήτησης την οικονομική αποτελεσματικότητα». Με τα δύο αυτά μέσα εξασφαλίζεται η κοινωνική

συναίνεση και η άνοδος του βιοτικού επιπέδου χωρίς να υπάρχει η ανάγκη ειδικότερης συνεργασίας ή συναινετικών διαδικασιών μεταξύ αντίθετων ομάδων συμφερόντων. Στην ουσία, η αύξηση του Εθνικού Προϊόντος μπορεί να επιτευχθεί μέσω της πολιτικής της ζήτησης χωρίς να θιγούν συμφέροντα (χωρίς δηλαδή κόστος) και η αύξηση αυτή μπορεί να αναδιανεμηθεί με βάση τις αρχές κοινωνικής δικαιοσύνης της (εκάστοτε) κυβέρνησης.

Η κεϋνσιανή άποψη για τη διαχείριση της συνολικής ζήτησης στην οικονομία συνέπεσε απόλυτα με τις πολιτικές αξίες της σοσιαλδημοκρατίας. Ενώ κατά την κλασική άποψη, τα συμφέροντα των κεφαλαιούχων αντανακλούν το μακροπρόθεσμο συμφέρον της κοινωνίας (χαμηλοί μισθοί, υψηλά κέρδη, ανάπτυξη), η κεϋνσιανή θεωρία της ενεργού ζήτησης εισηγείται ότι τα συμφέροντα των εργαζομένων ταυτίζονται με το μακροπρόθεσμο συμφέρον της κοινωνίας (υψηλοί μισθοί και κοινωνικές παροχές, υψηλή ζήτηση, επενδύσεις, ανάπτυξη). Από τη φύση της λοιπόν, η κεϋνσιανή πολιτική εξασφαλίζει τη συναίνεση η οποία, σύμφωνα με τον Przeworski (1985), αποτελεί συμβιβασμό μεταξύ του καπιταλισμού και της δημοκρατίας «…. οι εργαζόμενοι συναινούν στην κατοχή των μέσων παραγωγής από λίγους κεφαλαιοκράτες και οι κεφαλαιοκράτες συναινούν στη δημιουργία θεσμών που επιτρέπουν σε -—άλλες κοινωνικές τάξεις να προβάλλουν αποτελεσματικά το αίτημά τους για αναδιανομή του προϊόντος».

Η πολιτική της διαχείρισης της συνολικής ζήτησης στην οικονομία, παράλληλα με την αύξηση των κοινωνικών δαπανών, πράγματι συνέπεσαν με υψηλούς και σταθερούς ρυθμούς αύξησης του προϊόντος στις δυτικές οικονομίες μετά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο και με κλίμα ευρείας συναίνεσης στις εργασιακές σχέσεις. Η ειδυλλιακή αυτή εικόνα άρχισε όμως να χαλά στις αρχές της δεκαετίας του 1970, οπότε και εμφανίστηκαν τα πρώτα φαινόμενα στασιμοπληθωρισμού.

Με το ευεργέτημα της στερνής γνώσης μπορούμε να εξηγήσουμε τόσο την επιτυχία της κεϋνσιανής πολιτικής διαχείρισης της ζήτησης όσο και την αποτυχία της. Κατ’ αρχήν, το υπόδειγμα αυτό υποθέτει ότι οι αγορές είναι «αγορές των καταναλωτών», δηλαδή ότι υπάρχει γενικευμένη πλεονάζουσα δυναμικότητα και υποαπασχόληση σε όλους τους συντελεστές της παραγωγής. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι το πραγματικό προϊόν υπολείπεται σημαντικά του δυνητικού και ότι δεν υπάρχουν πληθωριστικές πιέσεις από την πλευρά του κόστους παραγωγής. Μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η βιομηχανική ανοικοδόμηση, η ραγδαία επέκταση των αγορών και του «φορντικού» συστήματος παραγωγής, το σύστημα των σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών που επικράτησε μέχρι το 1970 και υποβοήθησε τη διάχυση της αύξησης της ζήτησης μεταξύ χωρών, οι φθηνές πρώτες ύλες και η έλλειψη πιέσεων στις αγορές εργασίας, εξασφάλισαν ακριβώς αυτές τις συνθήκες. Αντίστοιχα, η

ανατροπή των συνθηκών αυτών στις αρχές της δεκαετίας του ’70 και ειδικότερα η πετρελαϊκή κρίση (που δεν ήταν τίποτε άλλο παρά η αντανάκλαση στις αγορές πετρελαίου της σύγκρουσης των χωρών του ΟΠΕΚ με τις εταιρίες πετρελαίου για τη διανομή του τιμήματος από τις πωλήσεις του «μαύρου χρυσού») και η ανατροπή του συστήματος των σταθερών ισοτιμιών επέφεραν την κατάρρευση του κεϋνσιανού προτύπου.

Σε εθνικό επίπεδο, η δυνατότητα άσκησης αμιγούς κεϋνσιανής πολιτικής διαχείρισης της ζήτησης, κάτω από τις συνθήκες που δημιουργήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του ’70 και μετά, εξαλείφθηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου. Σε αυτό συνετέλεσαν: α) οι αυξανόμενες πληθωριστικές πιέσεις στις αγορές εργασίας (αντανακλώντας την αυξανόμενη διαπραγματευτική δύναμη των εργατικών ενώσεων μετά από δεκαετίες πλήρους απασχόλησης), β) η αύξηση των δημοσίων ελλειμμάτων που έτειναν, λόγω της συσσώρευσης τόκων, να γίνουν διαρθρωτικό πρόβλημα, αφαιρώντας τη δυνατότητα άσκησης συγκυριακής δημοσιονομικής πολιτικής και γ) η έλλειψη ελαστικότητας από την πλευρά της προσφοράς, η οποία ήταν το αποτέλεσμα της αδιαφορίας της πολιτικής διαχείρισης της ζήτησης απέναντι στα διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας. Κατά τον Bleaney (1985), η συναίνεση κεϋνσιανού τύπου δημιούργησε προσδοκίες αύξησης των πραγματικών μισθών σε σχέση με τη μακροχρόνια τάση αύξησης της παραγωγικότητας, με αποτέλεσμα τη δημιουργία πληθωριστικών πιέσεων που δρουν ανασταλτικά στην ανάπτυξη της οικονομίας.

Στα προβλήματα της δεκαετίας του ’70 και στην κατάρρευση του Κεϋνσιανού υποδείγματος άσκησης οικονομικής πολιτικής υπήρξαν, κατά την άποψή μας, δύο ολοκληρωμένες απαντήσεις. Αφ’ ενός, ο συνδυασμός νεοφιλελευθερισμού – μονεταρισμού, και αφ’ ετέρου, η ριζοσπαστική σοσιαλδημοκρατική πρόταση.

4β. Νεοφιλελευθερισμός

Ο νεοφιλελευθερισμός, σε συνδυασμό με τη μονεταριστική πολιτική για τη μείωση του πληθωρισμού, επιδιώκει την επίλυση των οικονομικών προβλημάτων όχι μέσω κάποιας μορφής συναίνεσης, αλλά μέσω της μείωσης της διαπραγματευτικής δύναμης των εργαζομένων. Η στρατηγική για την επίτευξη του στόχου αυτού είναι είτε η δημιουργία υποαπασχόλησης είτε η δημιουργία της πεποίθησης ότι, αν ορισμένες επιχειρήσεις κινδυνεύσουν με χρεοκοπία εξ’ αιτίας υψηλών μισθολογικών απαιτήσεων, η κυβέρνηση δεν θα παρέμβει. Η πολιτική αυτή εφαρμόζεται στη Μεγ. Βρετανία από το 1979, με την ανάληψη της εξουσίας από τους συντηρητικούς.

Συμπλήρωμα της πολιτικής αυτής είναι η περιοριστική δημοσιονομική διαχείριση μέσω της

μείωσης των δημοσίων δαπανών (περιορισμός του αναδιανεμητικού και αναπτυξιακού ρόλου του κράτους), η ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεων κοινής ωφελείας σε συνδυασμό με την άρση των κρατικών παρεμβάσεων στις αγορές (deregulation). Τα δύο τελευταία μέσα πολιτικής, σε συνδυασμό με τη θέσπιση νόμων για την αποδυνάμωση των εργατικών συνδικάτων, αποτελούν, σύμφωνα με το δόγμα του νεοφιλελευθερισμού, την απάντηση στα μακροπρόθεσμα, διαρθρωτικά προβλήματα της οικονομίας.

Η θεωρητική βάση του νεοφιλελευθερισμού/μονεταρισμού (υποτίθεται ότι) είναι το νεοκλασικό υπόδειγμα του τέλειου ανταγωνισμού, σύμφωνα με το οποίο οι αγορές, αν αφεθούν χωρίς κρατικές παρεμβάσεις και χωρίς την άσκηση ολιγοπωλιακών πιέσεων, τείνουν σε ένα «επιθυμητό» σημείο ισορροπίας, τόσο βραχυχρόνια όσο και μακροχρόνια.

Πρέπει να σημειωθεί ότι η θέση αυτή ταιριάζει περισσότερο στους θεωρητικούς του δόγματος αυτού παρά στους πολιτικούς που το εφαρμόζουν. Στην πραγματικότητα, οι παρεμβάσεις της κυβέρνησης για την άρση ολιγοπωλιακών καταστάσεων αφορούν σχεδόν αποκλειστικά τη θέσπιση νομοθεσίας κατά των εργατικών συνδικάτων, ενώ παρόμοιες παρεμβάσεις στην πλευρά των επιχειρήσεων αφορούν κυρίως την ιδιωτικοποίηση επιχειρήσεων κοινής ωφελείας.

Στην ουσία, το βρετανικό πείραμα αποτελεί την έκφραση μιας μονομερούς, μη συναινετικής εισοδηματικής πολιτικής. Ακριβώς για το λόγο αυτό, αντιλέγουν οι κριτικοί του νεοφιλελεύθερου δόγματος, η πολιτική αυτή έχει ελάχιστες πιθανότητες επιτυχίας: η επιβολή μιας μονομερούς εισοδηματικής πολιτικής προκαλεί οργανωμένες και διαρκείς κοινωνικές αντιδράσεις από εκείνους που θίγονται, εφ’ όσον δεν εξασφαλίζεται γι’ αυτούς, έστω και μακροχρόνια, η προοπτική κάποιου ανταλλάγματος έναντι του κόστους στο οποίο υπόκεινται. Επιπλέον, η έλλειψη μιας ενεργού πολιτικής διαχείρισης της προσφοράς οδηγεί σε μείωση της ανταγωνιστικότητας και σε μειωμένους, μακροχρόνια, ρυθμούς ανάπτυξης.

Πράγματι, τα εμπειρικά δεδομένα φαίνεται να επαληθεύουν την άποψη αυτή. Η βρετανική οικονομία, παρ’ όλα τα θετικά στοιχεία που παρουσίασε τη δεκαετία του 1980 (αύξηση παραγωγικότητας) διακρίνεται πάλι από ανισορροπίες και αυξημένα εξωτερικά ελλείμματα, παρά το όφελος που είχε κατά τη δεκαετία αυτή από τα έσοδα του πετρελαίου της Βόρειας Θάλασσας. Επιπλέον, η σύγκριση της μακροοικονομικής επίδοσης της χώρας αυτής με την αντίστοιχη επίδοση άλλων χωρών του ΟΟΣΑ που εφαρμόζουν αντίθετη οικονομική πολιτική, αποβαίνει σε βάρος της (Davies, 1989), ενώ η μεταστροφή της άποψης της βρετανικής κοινής γνώμης καθώς και των επαγγελματιών αναλυτών της αγοράς είναι αρκετά εύγλωττη (Economist, 14-20 Απρ. ’90).

4γ. Το ριζοσπαστικό – σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο

Δύο είναι τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ριζοσπαστικής σοσιαλδημοκρατικής πρότασης: α) Ο ευέλικτος κρατικός παρεμβατισμός και β) Οι συναινετικές σχέσεις κεφαλαίου-εργασίας-πολιτείας (Μουζέλης, 1990).

Α) Ο ευέλικτος και δημιουργικός κρατικός παρεμβατισμός, ο οποίος δρα κυρίως στην πλευρά της προσφοράς, αποσκοπεί στο να διορθώσει εγγενείς ατέλειες της αγοράς. Οι ατέλειες αυτές («εξωτερικά οφέλη και δαπάνες» σύμφωνα με την ορολογία) είναι περισσότερο έντονες στον «μακροχρόνιο» ορίζοντα και θέτουν φραγμούς στην αποτελεσματική διοχέτευση επενδυτικών πόρων (τόσο ιδιωτικών, όσο και δημόσιων) σε τομείς με τη μεγαλύτερη μακροχρόνια αποδοτικότητα. Πρέπει να σημειωθεί ότι ο κρατικός παρεμβατισμός, κατά το πρότυπο αυτό, δεν ταυτίζεται με πολιτική κρατικοποιήσεων. Στο σοσιαλδημοκρατικό-ριζοσπαστικό πρότυπο υπάρχει «χώρος» για τέσσερα είδη επιχειρήσεων, όσον αφορά στο ιδιοκτησιακό τους καθεστώς: ιδιωτικές επιχειρήσεις, συνεταιριστικές, κοινωνικοποιημένες και δημόσιες (Nove, 1983). Δραστηριότητες που δημιουργούν έντονες αλληλεξαρτήσεις και εξωτερικές οικονομίες είναι σκόπιμο, σύμφωνα με το υπόδειγμα αυτό, να βρίσκονται υπό δημόσιο έλεγχο, ενώ οι υπόλοιπες είναι σκόπιμο να χαρακτηρίζονται από αποκεντρωμένα σχήματα παραγωγής. Οι ακραίες περιπτώσεις, όπως ο κρατισμός ή η πλήρης ιδιωτικοποίηση, απορρίπτονται.

Η πολιτική διαχείρισης της προσφοράς αποβλέπει στην εξασφάλιση συνθηκών που επιτρέπουν τη διοχέτευση πόρων στους τομείς με τη μέγιστη μακροχρόνια αποδοτικότητα, στην άρση των στρεβλώσεων της αγοράς και στην ενίσχυση της υποδομής. Έτσι, ενώ οι μηχανισμοί της αγοράς (π.χ., το χρηματιστήριο) αποτελούν το κύριο μέσο διοχέτευσης πόρων στους διάφορους κλάδους της βρετανικής οικονομίας, στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, στην Ιαπωνία αλλά και στα επιτυχή παραδείγματα ανάπτυξης των χωρών της Ν.Α. Ασίας η έμφαση είναι α) στη διοχέτευση δημόσιων πόρων σε επενδύσεις υποδομής, β) στον επηρεασμό και την υποβοήθηση της ιδιωτικής οικονομίας, για την ανάληψη δραστηριοτήτων στην έκταση εκείνη που η ιδιωτική και η κοινωνική απόδοση συμπίπτουν, μέσω κατάλληλων παρεμβατικών θεσμών, των κρατικών προμηθειών και της μεθόδου των προγραμματικών συμφωνιών γ) στην ανάληψη, από κοινού μεταξύ Πολιτείας, Επιχειρήσεων και Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων, μακροπρόθεσμων προγραμμάτων εκπαίδευσης και συνεχούς επιμόρφωσης του εργατικού δυναμικού και προγραμμάτων που αποβλέπουν στη σύνδεση έρευνας και παραγωγής, και δ) στην ανάληψη, εκ μέρους της Πολιτείας, πρωτοβουλιών για την ελαχιστοποίηση του κοινωνικού κόστους από την (τεχνολογική, κυρίως) απαξίωση κλάδων οικονομικής δραστηριότητας και για τη διευκόλυνση της κινητικότητας των εργαζομένων

μέσα στην αγορά εργασίας.

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι από το τέλος της δεκαετίας του 1970 και μετά, σε όλες τις προηγμένες οικονομικά χώρες του ΟΟΣΑ, παρατηρείται μια σταδιακή απελευθέρωση των αγορών από κρατικούς ελέγχους, *όταν κρίνεται ότι επικρατούν ανταγωνιστικές συνθήκες λειτουργίας*. Στις περισσότερες, όμως, από τις χώρες αυτές, η απελευθέρωση των αγορών αποτελεί *μέρος* του πακέτου της διαχείρισης της προσφοράς. Εξαίρεση αποτελεί η Βρετανία, όπου η πολιτική διαχείρισης της προσφοράς ταυτίζεται με την πλήρη απελευθέρωση των αγορών και με ιδιωτικοποιήσεις.

Β) Οι συναινετικές σχέσεις κεφαλαίου – εργασίας – πολιτείας. Σύμφωνα με τις αρχές της ριζοσπαστικής – σοσιαλδημοκρατικής πρότασης, εκτός από τις εγγενείς στρεβλώσεις της αγοράς που δημιουργούν την ανάγκη διαχείρισης της προσφοράς, μία άλλη βασική αιτία προβλημάτων στις σύγχρονες οικονομίες είναι ο ανταγωνισμός ομάδων συμφερόντων με δύναμη και επιρροή για την ιδιοποίηση της παραγόμενης προστιθέμενης αξίας (Rowthorn, 1980). Η αρχή αυτή είναι ταυτόσημη με τις βασικές υποθέσεις του υποδείγματος του διμερούς μονοπωλίου και του υποδείγματος διαπραγμάτευσης της θεωρίας των παιγνίων που ήδη αναφέραμε και η αποδοχή της οδηγεί στην υιοθέτηση συναινετικών λύσεων τόσο στις σχέσεις κεφαλαίου – εργασίας, όσο και στη διαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής. Αν και η ανάγκη της λύσης αυτής θεμελιώθηκε με όσα αναφέρθηκαν πριν, είναι σκόπιμο να αναφερθούμε σύντομα στο υπόδειγμα του Rowthorn (1980) καθώς και σε απόψεις άλλων θεωρητικών της ριζοσπαστικής-σοσιαλδημοκρατικής πρότασης, οι οποίοι μεταφέρουν τα ίδια ουσιαστικά επιχειρήματα στο χώρο της μακροοικονομικής πολιτικής.

Σύμφωνα λοιπόν με το υπόδειγμα του Rowthorn (1980), σε μια οικονομία με δεδομένους τους όρους του εμπορίου και το ποσοστό του Εθνικού Προϊόντος (ΕΠ) που καλύπτει δημόσιες δαπάνες, τα εργατικά συνδικάτα και οι εργοδοτικές οργανώσεις ουσιαστικά διαπραγματεύονται την ιδιοποίηση του εναπομένοντος ποσοστού του ΕΠ. Στις διαπραγματεύσεις εργαζομένων – εργοδοτών καθορίζεται ο ρυθμός αύξησης του εργατικού μισθού. Κατόπιν, οι επιχειρήσεις που έχουν ολιγοπωλιακή δύναμη στις αγορές προϊόντος καθορίζουν το ρυθμό αύξησης των τιμών των προϊόντων τους. Οι διαπραγματεύσεις για τον καθορισμό της αύξησης του μισθού καθώς και οι αυξήσεις των τιμών των προϊόντων που γίνονται από τις επιχειρήσεις λαμβάνουν υπ’ όψιν το επίπεδο της συνολικής ζήτησης στην οικονομία, που εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από τη νομισματική πολιτική της κυβέρνησης.

Στο υπόδειγμα αυτό αποδεικνύεται ότι: αν οι πραγματοποιούμενες αυξήσεις τιμών των προϊόντων είναι μεγαλύτερες από τις προσδοκώμενες (εκ μέρους των εργατικών

συνδικάτων) κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων, οι αυξήσεις μισθών στον επόμενο γύρο διαπραγμάτευσης είναι ακόμα μεγαλύτερες, οι επιχειρήσεις «απαντούν» με μεγαλύτερες αυξήσεις τιμών και ούτω καθ' εξής. Ο βαθμός στον οποίο η νομισματική πολιτική είναι επεκτατική ή περιοριστική, καθορίζει ουσιαστικά την τελική λύση, η οποία είναι είτε επιταχυνόμενος πληθωρισμός ή μεγάλη αύξηση της ανεργίας.

Ο μόνος τρόπος αποφυγής αυτού του αποτελέσματος είναι η *εκ των προτέρων δέσμευση (συμφωνία) και των δύο πλευρών* για συγκεκριμένες αυξήσεις μισθών-τιμών με ρυθμούς συμβατούς με τη συνολική ζήτηση και προσφορά πόρων στην οικονομία. Μία τέτοια δέσμευση μπορεί να είναι το αποτέλεσμα εθελοντικής συμφωνίας εργαζομένων-εργοδοτών ή υποχρεωτικής διαιτητικής παρέμβασης του κράτους.

Το βασικό λοιπόν «μήνυμα» του παραπάνω υποδείγματος είναι η ανάγκη συντονισμού και αμοιβαίας δέσμευσης των εργατικών και εργοδοτικών οργανώσεων, σχετικά με τα ποσοστά αύξησης μισθών-τιμών σε επίπεδα συνεπή με τη συνολική ζήτηση και προσφορά πόρων στην οικονομία. Με άλλα λόγια, το υπόδειγμα υποδεικνύει την ανάγκη *συντονισμένης και αμοιβαίας αυτοσυγκράτησης* από τους δύο βασικούς φορείς που, έχοντας οικονομική ισχύ και επιρροή, καθορίζουν τις αυξήσεις των μισθών και των τιμών στην αγορά.

Άλλοι θεωρητικοί της ριζοσπαστικής – σοσιαλδημοκρατικής πρότασης τονίζουν την ανάγκη συναινετικών λύσεων σε ένα μακροχρόνιο ορίζοντα. Σύμφωνα με αυτούς, η επίτευξη μακροχρόνιας μακροοικονομικής ισορροπίας περνά μέσα από την επεξεργασία ενός κοινά αποδεκτού «κοινωνικού συμβολαίου» (Prior and Purdy (1979), Regini (1984), Pizzorno (1978), Burkitt (1982). Η ουσία του επιχειρήματος είναι η εξής: τα εργατικά συνδικάτα, προκειμένου να δεχτούν να μην κάνουν χρήση της δύναμής τους βραχυχρόνια ζητώντας -και παίρνοντας- πραγματικές αυξήσεις μισθών που ξεπερνούν την αύξηση της παραγωγικότητας, είναι λογικό να απαιτήσουν την ικανοποίηση αιτημάτων μακροχρόνιου χαρακτήρα. Σαν παράδειγμα, είναι φυσικό να απαιτήσουν *τη δέσμευση* των εργοδοτικών οργανώσεων και της Πολιτείας για αύξηση του ρυθμού των επενδύσεων. Διαφορετικά είναι ενδεχόμενο ο μηχανισμός της αγοράς να οδηγήσει σε αύξηση του μεριδίου της κατανάλωσης των κατόχων των μέσων παραγωγής στο Εθνικό Εισόδημα (σαν αποτέλεσμα της μείωσης της συμμετοχής του εισοδήματος των εργαζομένων σ' αυτό) και όχι σε μακροχρόνια αύξηση του ρυθμού των επενδύσεων.

Η μορφή που μπορεί να πάρει το κοινωνικό συμβόλαιο (και οι εκατέρωθεν δεσμεύσεις) εξαρτάται από πολλούς παράγοντες και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διακρίνουν τις εργασιακές σχέσεις της κάθε χώρας. Οι πλέον προχωρημένες μορφές κοινωνικών

συμβολαίων συναντώνται στις Σκανδιναβικές χώρες και στην Αυστρία, με πολλά χρόνια εμπειρίας και πειραματισμών. Πρόσφατο επιτυχές παράδειγμα είναι αυτό της Ιταλίας, με αποτέλεσμα την επίτευξη ειρήνης στις, συνήθως ταραχώδεις, εργασιακές σχέσεις.

Πρέπει, όμως, να σημειωθεί η ύπαρξη περιορισμών στην εκπόνηση ενός κοινωνικού συμβολαίου: η εμπειρία έχει δείξει α) τη δυσκολία αντιπροσώπευσης όλων των συνδικαλιστικών οργανώσεων, και ειδικά των ισχυρών, από τις γενικές εργατικές συνομοσπονδίες καθώς και τη δυσκολία υποταγής των βραχυπρόθεσμων στα μακροπρόθεσμα και διαρκή οφέλη (εξέχον παράδειγμα η επιμονή των ισχυρών εργατικών οργανώσεων στη Βρετανία της δεκαετίας του ’70 στην ικανοποίηση «εδώ και τώρα» υπερβολικών οικονομικών διεκδικήσεων, με αποτέλεσμα την ακύρωση του κοινωνικού συμβολαίου και την συνεπακόλουθη κατάρρευση της οικονομίας) και β) τη δυσκολία αποδοχής, εκ μέρους των εργοδοτικών οργανώσεων, ορισμένων, ενδεχομένως ριζοσπαστικών μακροπρόθεσμων συνεπειών ενός κοινωνικού συμβολαίου, ιδιαίτερα εκείνων που οδηγούν σε μεγαλύτερη «κοινωνικοποίηση» ή «συνδιαχείριση» τόσο των αποφάσεων στο χώρο της παραγωγής όσο και των κερδών (για τη βρετανική περίπτωση, δες Leys (1985), ενώ για τη γαλλική, Delors (1978).

Είναι τέλος σκόπιμο να αναφερθούν ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα που προκύπτουν από την επισκόπηση της εμπειρίας των χωρών που η οικονομική τους πολιτική διακρίνεται από συναινετικές σχέσεις εργαζομένων – εργοδοτών – πολιτείας: *Πρώτον,* η ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ της πολιτικής διαχείρισης της προσφοράς και της ύπαρξης συναίνεσης στις εργασιακές σχέσεις. Αυτό είναι ένα αναμενόμενο αποτέλεσμα: τα εργατικά συνδικάτα, προκειμένου να δείξουν αυτοσυγκράτηση στις βραχυπρόθεσμες απαιτήσεις τους, δεν αρκούνται στο μηχανισμό της αγοράς ως του μόνου μέσου αύξησης του ρυθμού των επενδύσεων και της συνεπακόλουθης επιτάχυνσης του ρυθμού αύξησης του προϊόντος και της απασχόλησης. Μία ενεργός πολιτική διαχείρισης της προσφοράς, και ειδικά τα μέτρα που αποσκοπούν στην επιμόρφωση του εργατικού δυναμικού και στην ελαχιστοποίηση του κοινωνικού κόστους από την απαξίωση διαφόρων κλάδων παραγωγής, καθώς και η σύναψη προγραμματικών συμφωνιών για την αύξηση του ρυθμού των επενδύσεων, αποτελούν αξιόπιστες «εγγυήσεις» που εξασφαλίζουν τη μακροπρόθεση ανταμοιβή των εργαζομένων έναντι της βραχυπρόθεσμης «συγκράτησης» των οικονομικών τους διεκδικήσεων.

Δεύτερον, η ύπαρξη θετικής συσχέτισης μεταξύ του βαθμού «συγκέντρωσης» των διαπραγματεύσεων εργαζομένων – εργοδοτών και της ύπαρξης κοινωνικών «κορπορατίστικων» θεσμών από τη μια μεριά και της μακροοικονομικής επίδοσης από την άλλη. Δηλαδή, χώρες στις οποίες υπάρχουν α) πολύ ισχυρές εθνικές εργατικές

συνομοσπονδίες που διαπραγματεύονται συλλογικές και ομοιόμορφες αυξήσεις μισθών, καθώς και β) θεσμοί που επιτρέπουν κοινωνικό διάλογο και διαπραγματεύσεις την κοινωνική εταίρων, έχουν να επιδείξουν ανώτερες μακροοικονομικές επιδόσεις από τις χώρες εκείνες στις οποίες α) οι διαπραγματεύσεις γίνονται κατά επιχείρηση ή κατά κλάδο και β) ο κοινωνικός διάλογος είναι ανύπαρκτος ή μη ουσιαστικός. Κατά κανόνα επίσης, στις χώρες με ισχυρές εθνικές εργατικές συνομοσπονδίες είναι περισσότερο αναπτυγμένο το πνεύμα του κορπορατισμού και της κοινωνικής συναίνεσης ενώ οι στόχοι των εργαζομένων είναι περισσότερο μακροπρόθεσμοι παρά βραχυπρόθεσμοι. (Για λεπτομερείς αναφορές δες Glyn and Rowthorn (1988), Layard (1990), OECD Employment Outlook (1987), Bruno and Sachs (1985). *Τρίτο,* και όπως οι πρόσφατες εξελίξεις στη Σουηδία έδειξαν, η πολιτική διαχείρισης της προσφοράς και η ύπαρξη κοινωνικών κορπορατίστικων θεσμών πρέπει να συμπληρώνονται από μία αντιπληθωριστική οικονομική πολιτική. Έστω και αν το λεγόμενο «σουηδικό παράδειγμα» παραμένει το υπόδειγμα διαχείρισης με την πιο σταθερή, μακροχρόνια, μακροοικονομική επίδοση μεταξύ των χωρών του ΟΟΣΑ, τα πρόσφατα γεγονότα έδειξαν ότι η χωρίς τριγμούς, έστω και συγκυριακούς, βιωσιμότητά του δεν είναι εξασφαλισμένη αν δεν συμπληρώνεται από μία συνεπή αντιπληθωριστική πολιτική και αν δεν είναι αρκετά ευέλικτο στις συνθήκες της υπερβάλλουσας ζήτησης (ή προσφοράς) στην οικονομία.

5.Οι δυνατότητες συναινετικών λύσεων στα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας

Η λεπτομερής ανάλυση των τρεχόντων προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας δεν θα μας απασχολήσει στο παρόν κείμενο, καθώς έχει πρόσφατα παρουσιαστεί τόσο στις εκθέσεις διεθνών οργανισμών (δες, π.Χ., ΟΟΣΑ, Έκθεση για την Ελλάδα, Φεβρουάριος 1990) όσο και στις ετήσιες Εκθέσεις του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος. Θα αναφερθούμε μόνο περιληπτικά και αρκετά επιλεκτικά σε αυτά που θεωρούμε ως τα κύρια προβλήματα, στο πνεύμα της ανάλυσης που έχει ήδη προηγηθεί, και στις δυνατότητες εφαρμογής των βασικών αρχών της ριζοσπαστικής – σοσιαλδημοκρατικής πρότασης που αναφέρθηκαν προηγούμενα.

α. Η ανεπάρκεια αποταμιευτικών πόρων και οι συνέπειές της στην πολιτική διαχείρισης της προσφοράς.

Παρά το γεγονός ότι η αποταμίευση των νοικοκυριών σαν ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματός τους στην Ελλάδα βρίσκεται αρκετά υψηλά σε σχέση με το αντίστοιχο μέγεθος άλλων χωρών του ΟΟΣΑ, η εθνική ακαθάριστη αποταμίευση σαν ποσοστό του ΑΕΠ είναι από τις χαμηλότερες του ΟΟΣΑ (OECD Economic Outlook 1991). Αυτό οφείλεται στα μεγάλα (τα

μεγαλύτερα στις χώρες του ΟΟΣΑ) καταναλωτικά ελλείμματα του Δημόσιου Τομέα. Όμως, χαμηλά ποσοστά εθνικών αποταμιεύσεων συμβαδίζουν είτε με χαμηλά ποσοστά εθνικών επενδύσεων (ιδιωτικών και δημοσίων) είτε με ελλειμματικό ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είτε με συνδυασμό και των δύο. Πράγματι, το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών στη χώρα μας είναι έντονα ελλειμματικό (εξαίρεση η περίοδος 1986 – 1988) ενώ το ποσοστό των Εθνικών Επενδύσεων στο ΑΕΠ είναι χαμηλότερο του μέσου όρου των ευρωπαϊκών χωρών και αρκετά χαμηλότερο των χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου (European Economy, 1990). Παράλληλα, τα μεγάλα καταναλωτικά ελλείμματα του Δημόσιου Τομέα σε σχέση με το μέσο όρο των χωρών της ΕΟΚ οφείλονται κυρίως στη μεγάλης έκτασης φοροδιαφυγή και, δευτερευόντως, στις υψηλές αμυντικές δαπάνες, στη χαμηλή παραγωγικότητα του Δημόσιου Τομέα, στις επιδοτήσεις προβληματικών, κυρίως, επιχειρήσεων και αγροτικών πρώτων υλών καθώς και στη μεγάλη, μετά το 1981, αύξηση των δαπανών για συντάξεις. Αντίθετα, οι δαπάνες σε τομείς με μακροπρόθεσμα υψηλή κοινωνική αποδοτικότητα, όπως Παιδεία, Υγεία, Έρευνα και Τεχνολογία, ήταν και παραμένουν πολύ χαμηλές σε σχέση με τα ευρωπαϊκά δεδομένα (για περισσότερες λεπτομέρειες, δες Στουρνάρας (1990). Είναι προφανές, λοιπόν, ότι τόσο το μέγεθος των καταναλωτικών ελλειμμάτων του Δημόσιου Τομέα όσο και η διάρθρωση των δημοσίων δαπανών αποτελούν περιοριστικό παράγοντα στην άσκηση πολιτικής διαχείρισης της προσφοράς που αποβλέπει στη διοχέτευση πόρων σε τομείς με *μακροχρόνια* αποδοτικότητα. Πρέπει παρεμπιπτόντως να σημειωθεί ότι η επεκτατική δημοσιονομική πολιτική που ακολουθήθηκε από το 1977 και μετά στη χώρα μας (η οποία μάλιστα έγινε έντονα επεκτατική από το 1980 και μετά, με εξαίρεση την περίοδο 1986—1987 στην οποία ανεκόπησαν οι ρυθμοί επέκτασης) δεν απέδωσε υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης του ΑΕΠ, ενώ προκάλεσε μεγάλη αύξηση του δημόσιου χρέους ως ποσοστού του ΑΕΠ. Αντίθετα, στις περισσότερες χώρες του ΟΟΣΑ ακολουθήθηκε περιοριστική δημοσιονομική πολιτική, το δημόσιο χρέος σαν ποσοστό του ΑΕΠ σταθεροποιήθηκε (με λίγες εξαιρέσεις), ενώ οι ρυθμοί αύξησης του ΑΕΠ ήταν γενικά ανώτεροι από τους αντίστοιχους ελληνικούς.

β. Η έλλειψη συνεπούς και μακροχρόνιας πολιτικής διαχείρισης της προσφοράς

Όπως ήδη αναφέρθηκε, η εμπειρία εισηγείται ότι οι χώρες με ενεργό πολιτική διαχείρισης της προσφοράς παρουσιάζουν καλύτερες μακροοικονομικές επιδόσεις από εκείνες στις οποίες το στοιχείο αυτό αγνοείται. Στην Ελλάδα, παρά τον έντονέ κρατικό παρεμβατισμό, δεν υπάρχει συνεπής και μακροπρόθεσμη πολιτική προσφοράς με τα στοιχεία που αναφέρθηκαν στην προηγούμενη ενότητα. Σαν παράδειγμα α) οι κρατικές επιδοτήσεις δεν ευνοούν (μάλλον αποτελούν ανασταλτικό παράγοντα – δες ΟΟΣΑ (1990)) τις παραγωγικές επιχειρήσεις, β) το πλέγμα ελέγχων στον ιδιωτικό τομέα της οικονομίας δεν ανταποκρίνεται

στις σύγχρονες ανάγκες (αν και υπήρξε σημαντική πρόοδος προς την κατεύθυνση εξάλειψης περιττών ελέγχων τα τελευταία χρόνια, δεν υπάρχει, π.χ., μια αποτελεσματική επιτροπή ανταγωνισμού, ενώ είναι γνωστό ότι πολλοί κλάδοι παρουσιάζουν έντονα ολιγοπωλιακά χαρακτηριστικά), γ) οι θεσμοί και τα μέσα για την εφαρμογή των αποτελεσμάτων της διεθνούς επιστημονικής έρευνας στην εγχώρια βιομηχανική παραγωγή είναι είτε ανύπαρκτοι είτε ανενεργοί, δ) οι αποφάσεις για δημόσιες επενδύσεις και κρατικές ενισχύσεις δεν στηρίζονται πάντα σε κριτήρια μακροχρόνιας αποδοτικότητας και δεν λαμβάνουν υπ' όψιν ενδεχόμενες συνέργειες, ε) οι αποφάσεις της δημόσιας διοίκησης σχετικά με μέτρα ενίσχυσης της προσφοράς είναι συχνά αντιφατικές μεταξύ τους, στ) τα γραφειοκρατικά εμπόδια είναι ιδιαίτερα έντονα και δρουν ανασταλτικά σε επενδυτικές αποφάσεις, 5) οι παρεμβάσεις και ενισχύσεις συνήθως δίνονται και γίνονται αποσπασματικά και κατά περίπτωση· αντίθετα, στις περισσότερες χώρες της Ευρώπης και στην Ιαπωνία έχουν ενισχυθεί οι «οριζόντιες» θεσμικές παρεμβάσεις: ασφάλιση εξαγωγών, factoring, ινστιτούτα τεχνολογικών εφαρμογών και τυποποίησης προϊόντων, εκθεσιακά κέντρα, παροχή πληροφόρησης, σχολές συνεχούς επιμόρφωσης του εργατικού δυναμικού. Επιπλέον, οι θεσμικές παρεμβάσεις όχι μόνο δεν απαγορεύονται με βάση τους κανονισμούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αλλά επιδοτούνται, ενώ οι κατά περίπτωση ενισχύσεις συνήθως απαγορεύονται.

γ. Η ανεπάρκεια του θεσμικού πλαισίου για κοινωνικό διάλογο και διεκδικήσεις το συντεχνιακό/βραχυπρόθεσμο διεκδικητικό πλαίσιο.

Η ανεπάρκεια του θεσμικού πλαισίου για κοινωνικό διάλογο εξηγείται κυρίως από τη μεταπολεμική πολιτική και κοινωνική ιστορία της χώρας και τα γεγονότα που την διαμόρφωσαν. Ειδικότερα, η ανάπτυξη των πολιτικών κομμάτων στη βάση πελατειακών, κυρίως, σχέσεων, δημιούργησε συντεχνιακές ομάδες με πρόσβαση στην πολιτική εξουσία και στέρησε την κοινωνία από αυτόνομους θεσμούς. Κάτω από τις συνθήκες αυτές, δεν ήταν δυνατή η ανάπτυξη ενός θεσμικού πλαισίου για κοινωνικό διάλογο και κοινωνικές διεκδικήσεις, ανάλογα με τα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα, ενώ ο κυρίαρχος ρόλος ανήκε στο κράτος που, στην αγορά εργασίας, εκφράστηκε κυρίως με τον έλεγχο των εκπροσώπων των κοινωνικών εταίρων και το θεσμό της διαιτησίας.

Από το 1975 και μετά, οι αυξήσεις των πραγματικών μισθών ήταν, κατά κανόνα, υψηλότερες των αυξήσεων της παραγωγικότητας. Οι μισθολογικές αυξήσεις στηρίζονταν ουσιαστικά στην εισοδηματική πολιτική της εκάστοτε κυβέρνησης, η οποία διαμορφωνόταν με βάση τον «πολιτικό κύκλο». Σαν αποτέλεσμα, και παρά τη μεσολάβηση σταθεροποιητικών προγραμμάτων, το πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στη χώρα μας σε

σχέση με το αντίστοιχο των χωρών της ΕΟΚ έχει αυξηθεί σημαντικά, συμβάλλοντας στη μείωση της ανταγωνιστικότητας των ελληνικών προϊόντων. (European Economy, 1990).

Για τους λόγους που ήδη αναλύθηκαν, η άσκηση εισοδηματικής πολιτικής πρέπει να είναι ένα από τα απαραίτητα μέσα άσκησης μακροοικονομικής πολιτικής. Μάλιστα, η επικείμενη συμμετοχή της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) της Ευρώπης με τη συνεπαγόμενη στέρηση άλλων μέσων πολιτικής (νομισματικής, συναλλαγματικής, πολιτικής επιδοτήσεων) ενισχύουν την άποψη για την αναγκαιότητα άσκησης εισοδηματικής πολιτικής. Όμως, και σύμφωνα με τη θεωρητική ανάλυση που προηγήθηκε, η άσκηση της εισοδηματικής πολιτικής πρέπει να γίνεται στα πλαίσια ενός ολοκληρωμένου πλαισίου πολιτικής που θα αποβλέπει στην αντιμετώπιση όλων των προβλημάτων που αναφέρθηκαν. Επιπλέον, στο βαθμό που αποβλέπει στον περιορισμό των μισθολογικών διεκδικήσεων με σκοπό τη σταθεροποίηση της οικονομίας και την αποκλιμάκωση του πληθωρισμού, θα πρέπει να εξασφαλίζει ότι τα μελλοντικά οφέλη από τη σταθεροποίηση της οικονομίας θα κατανεμηθούν με τρόπο κοινωνικά δίκαιο.

Στην ουσία, απαιτείται η σύναψη ενός κοινωνικού συμβολαίου που θα περιλαμβάνει την εκπόνηση ενός ολοκληρωμένου πλαισίου πολιτικής και τη διαπραγμάτευσή του με τους κοινωνικούς εταίρους. Τα βασικά στοιχεία ενός κοινωνικού συμβολαίου που θα αποβλέπει στην έξοδο της ελληνικής οικονομίας από τη σημερινή της κρίση μέσα από συναινετικές διαδικασίες μπορεί να είναι συνοπτικά τα εξής:

- Ο υπό όρους περιορισμός των μισθολογικών απαιτήσεων: η εισοδηματική πολιτική πρέπει να αποβλέπει στη (μέση) αύξηση των πραγματικών αμοιβών με ρυθμό που υπολείπεται της αύξησης της μέσης παραγωγικότητας της οικονομίας. Έκτακτες περιπτώσεις (π.χ., μια σημαντική αύξηση της τιμής του πετρελαίου) μπορεί να αντιμετωπιστεί ακόμη και με μείωση των πραγματικών αμοιβών. Οι όροι κάτω από τους οποίους οι εργαζόμενοι μπορεί να συζητήσουν την άσκηση μιας εισοδηματικής πολιτικής του είδους που περιγράφτηκε σε μεσο-πρόθεσμη βάση, αποτελούν τα λοιπά στοιχεία του κοινωνικού συμβολαίου, που μπορεί να είναι τα εξής:
- η διεύρυνση της φορολογικής βάσης της οικονομίας (πάταξη φοροδιαφυγής) με τη φορολόγηση των φυσικών και νομικών προσώπων που σήμερα, νόμιμα ή παράνομα, φοροδιαφεύγουν.
- η αύξηση των δημόσιων δαπανών σαν ποσοστό του ΑΕΠ που αφιερώνονται στην Παιδεία, Υγεία την επιμόρφωση των εργαζόμενων καθώς και η μέριμνα για όσους θίγονται από την απαξίωση κλάδων παραγωγής (κλείσιμο ή συρρίκνωση επιχειρήσεων).
- η κοινωνική συμμετοχή στον μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο προγραμματισμό των

επιχειρηματικών μονάδων (όχι, όμως, στην καθημερινή τους διαχείριση) μέσα από υπάρχοντες θεσμούς ή από νέους που θα προκύψουν από ενδεχόμενες διαπραγματεύσεις.
- η συμμετοχή εκπροσώπων των γενικών εργατικών συνομοσπονδιών στα όργανα διαμόρφωσης της οικονομικής πολιτικής.
- η σύναψη προγραμματικών συμφωνιών με εκπροσώπους επιχειρήσεων με δεσπόζουσα θέση στην αγορά, για «εντός ορίων» αυξήσεις τιμών προϊόντων.
- η σύναψη προγραμματικών συμφωνιών με την Πολιτεία για μία σύγχρονη πολιτική διαχείρισης της προσφοράς, σύμφωνα με τις αρχές που αναφέρθηκαν προηγούμενα.

Οι διαδικασίες, οι θεσμοί και οι ρήτρες διασφάλισης του κοινωνικού συμβολαίου μπορεί να αποτελέσουν το αντικείμενο διαπραγμάτευσης εργαζομένων – εργοδοτών – Πολιτείας, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη διεθνή εμπειρία και τη σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα.

Όπως ήδη ειπώθηκε, οι περιορισμοί και οι δυσκολίες στην εφαρμογή μιας αποτελεσματικής συναινετικής οικονομικής πολιτικής είναι σημαντικοί. Όμως, η ανώτερη μακροοικονομική επίδοση και το κλίμα συναίνεσης που επιτυγχάνονται, σύμφωνα με τη διεθνή εμπειρία, συνηγορούν υπέρ της άποψης ότι η εκπόνηση, διαπραγμάτευση και συμφωνία των όρων ενός κοινωνικού συμβολαίου είναι μία προσπάθεια που έχει σοβαρές πιθανότητες να βγάλει την ελληνική οικονομία από την παρούσα κρίση.

Βιβλιογραφικές αναφορές

1. *Bleaney, M. (1985): The Rise and Fall of Keynesian Economics. London, Macmillan.*
2. *Braff, A. (1969): Microeconomic Analysis, John Wiley and Sons.*
3. *Bruno, M. and J. Sachs (1985): The Economics of Worldwide Stagflation. Oxford, B. Blackwell.*
4. *Burkitt, B. (1982): «Collective Bargainig, Inflation and Incomes Policy» in Currie and Sawyer (eds): Socialist Economic Review (1982).*
5. *Davies, G. (1989): A Decade of Britains Supply Side «Revolution». Evidence to the House of Commons Treasury and Civil Service Committee.*
6. *Delors, J. (1978): «The decline of French Planning», in Holland (ed): Beyond Capitalist Planning, Oxford, B. Blackwell.*
7. *Durbin, E. (1984): «Fabian Socialism and Economic Science» in Pimlott (ed): Fabian Essays in Socialist Thought,*
8. *European Economy, 1990.*
9. *Glyn, A and B. Rowthorn 91988): «The Divesity of Unemployment Experience since*

1973» in Marglin and Schor (eds 1988): The Golden Age of Capitalism. Oxford, Clarendon Press.
10. *Goldthorpe, J. (ed., 1984): Order and Conflict in Contemporary Capitalism. Oxford, Clarendon Press.*
11. *Marsanyi, J. (1977): Rational Behavior and Bargaining Equilibrium in Games and Social Situations. Cambridge U.P.*
12. *Layard, R. (1990): «The fallacy about productivity and pay» Financial Times, 31.1.1990.*
13. *Leys, C. (1985): «Thatcherism and British Manufacturing» New Left Review No*
14. *Μουζέλης, Ν. (1990): «Το τέλος του θατσερικού θαύματος», Το Βήμα,2.1990.*
15. *Nash, J. (1950): «The Bargaining Problem»,*
16. Nove, A. (1983): *the Economics of Feasible Sosialism.* Allen and Unwin.
17. OECD (1989): Economic Surveys -Sweden.
18. OECD (1990): Economic Surveys -Greece.
19. OECD (1987): Employment Outlook.
20. OECD (1991): Economic Outlook.
21. Pizzorno (1978): «Political Exchange and Collective Identity in Industrial Conflict» in Crouch and Pizzorno (eds. 1971): *The Resurgence of Class Conflict in W. Europe since 1968. Vol. I., Macmillan.*
22. *Prior, M. and D. Purdy (1979): Out of the Chetto.*
23. *Przeworski A. (1985): Capitalism and Social Democracy. Cambridge U.P.*
24. *Regini (1984): «The conditions for Political Exchange: how Concertation emerged and collapsed in Italy and Great Britain» in Goldthorpe (ed): op. cit.*
25. *Rowthorn, B. (1980): Capitalism, Conflict and Inflation, MIT Press.*
26. *Shubik, M. (1982): Game Theory in the Social Sciences MIT Press.*
27. *Stournaras, Y. (1990): «Public Sector Debt and Deficits in Greece: The experience of the 1980's and future prospects» Rivista di Politica Economica.*
28. *The Economist, 14-20 April 1990.*
29. *Tsakalotos, E. (1990): «Economic Policy during the transition to democratic sosialism: the case of Greece» D. Thesis, University of Oxford.*
30. *Waterson, M. (1984): Economic Theory of the Industry. Cambridge U.P.*
31. *Zeuthen, F. (1930): Problems of Monopoly and Economic Warfare. Routledge and Kegan Paul.*

Περιοδικό *Διαλεκτική*, τ. 7, Χειμώνας 1992-93

[1] Πανεπιστήμιο της Αθήνας

[2] Πανεπιστήμιο του Kent, Αγγλία